

Oud-Amelisweerd, Doornroosje gerestaureerd

Nico van der Woude

Tussen Utrecht en Bunnik staat op de noordelijke oeverwal van de rivier de Kromme Rijn buitenplaats Oud-Amelisweerd (afb. 1). Onder historici is het huis in 1987 bekend geworden vanwege de herontdekking van zeldzame Chinese behangsels en de vrijwel oorspronkelijke interieurs. Tot dan toe was het huis gespaard gebleven voor ingrijpende restauraties, hetgeen in Nederland niet vaak voorkomt bij 18de- eeuwse buitenplaatsen. Het landhuis was van 1993 tot met 1998 een veelzijdig onderzoeks- en restauratieproject voor de restauratieopleidingen van Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL). In 1993 werd gestart met een stratigrafisch vooronderzoek

van de beschilderde wandbetimmeringen om de kleurrijke geschiedenis van vier kamers op de begane grond in kaart te brengen. Daarnaast werden de behangsels in deze kamers gedocumenteerd en is de conditie ervan onderzocht. Op basis van de onderzoeksresultaten is toen een behandelingsvoorstel opgesteld.¹ In de periode tussen oktober 1997 en juni 1998 kon de verstaalslag worden gemaakt van onderzoek naar restauratie die gedeeltelijk door de SRAL werd uitgevoerd.² In dit artikel wordt ingegaan op de restauratie van het beschilderd interieur van twee kamers; de zogenaamde 'Oudhollandse kamer' en de 'Fazantenkamer'.

Afb. 1. Oud-Amelisweerd 1999, zuidgevel aan de Kromme Rijn.

Afb. 2. De vier kamers enfilade aan de zuidgevel, doorkijk van oost naar west.

Afb. 3. De Oudhollandse kamer in 1993, voor de restauratie.

Afb. 4. De Fazantenkamer in 1997, tijdens de restauratie.

Buitenplaats

De voormalige ridderhofstad Oud-Amelisweerd werd rond 1770 opnieuw opgetrokken als een statige buitenplaats. Sinds de bouw is er weinig veranderd aan het huis dat als zomerverblijf diende voor verschillende Utrechtse adellijke families.³ De grootste ingreep was het vervangen van de vensters door Empire schuiframen in de 19de eeuw. De plattegronden en interieurafwerking op de begane grond zijn ongewijzigd gebleven en dateren uit de 18de eeuw. De kamers zijn enfilade langs de achtergevel en linker zijgevel gerangschikt (afb. 2). Zij bevinden zich aan de zuidgevel aan de rivierzijde van het huis. Twee salons zijn behangen met 18de-eeuws Chinees handbeschilderd papieren export-behang, voorstellende Chinese scènes van een landschap met vogels, panorama's van een riviergezicht met een zogenaamd drakenboot-festival en een jacht-scène in de bergen. In de twee aangrenzende ruimten hebben de 18de-eeuwse beschilderde behangsels, in respectievelijk de Fazantenkamer (afb. 3) en de Oudhollandse kamer (afb. 4), dezelfde thematiek echter in een West Europese setting. De buitenplaats werd vanaf 1945 permanent particulier bewoond. Door jarenlang achterstallig onderhoud waren lekkages opgetreden waardoor veel schade was veroorzaakt aan het gebouw en de inrichting. De gemeente Utrecht werd in de jaren vijftig eigenaar van het landgoed; in de jaren zeventig moest het gehele dak worden vernieuwd. Tot het vertrek van de laatste bewoner in 1987 kon verder geen uitgebreide restauratie plaatsvinden. In 1992 werd bouwkundig herstel uitgevoerd aan het casco van het huis, sindsdien wordt regelmatig onderhoud gepleegd. Het huis wordt thans door het Centraal Museum beheerd vanwege de museale waarde van het interieur. Het organiseert kleinschalige culturele evenementen in Oud-Amelisweerd en verzorgt rondleidingen voor groepen. Samen met enkele andere gemeentelijke diensten organiseert het museum de restauratie van het landhuis.

Ter advisering van de restauratie van de behangsels was een begeleidingscommissie ingesteld.⁴ In overleg met deze com-

missie werden eerst de uitgangspunten en doelstellingen van de restauratie vastgesteld. In samenhang met de behangsels kwamen daarbij ook de overige interieuronderdelen aan de orde zoals de uitvoering van het schilderwerk aan de kamerbetimmeringen en het schoonmaken van plafonds. De algemene uitgangspunten bij de restauratie van het huis en het toekomstige beheer van dit Rijksbeschermd monument zijn: een terughoudende en stapsgewijze uitvoering van de restauratie waarbij getracht wordt het historisch gegroeide ensemble van gebouw, inrichting en omgeving te behouden. Hierbij mag de authenticiteit van het ensemble niet verstoord worden door een afwijkende behandeling van afzonderlijke interieuronderdelen. De voorzitter van de begeleidingscommissie gaf hiervoor de treffende vergelijking met het sprookje van Doornroosje.⁵ Er moet iets gebeuren aan de, weliswaar idyllische, maar verwaarloosde staat van het huis en dit moet vooral zorgvuldig en zeker niet overhaast gedaan worden. De restauratie moet door een behoedzame aanpak de buitenplaats uit de diepe slaap wekken zonder dat daarmee de bestaande sfeer en context verloren gaan.

Conservering en restauratie van beschilderde wandbespanningen

De opgave om de vier interieurs als ensemble te behandelen vergde een nadere afstemming en duidelijke omschrijving van de werkzaamheden voor de beschilderde onderdelen. Op basis van het eerder genoemde behandelingsvoorstel en in samenspraak de begeleidingscommissie werd bekeken wat geconserveerd, gerestaureerd of gereconstrueerd moest worden. De Chinese papieren behangsels kunnen bijvoorbeeld geheel in situ worden geconserveerd, de herstelwerkzaamheden aan deze fragiele objecten dienen meer het behoud van de bestaande situatie. Het herstel is dan ook gericht op structurele verbetering van de *wandbespanningen* en de papieren drager. Bepaalde verouderingsverschijnselen zoals verbleking van kleuren of slijtage door bewoning en gebruik accepteert men als een deel van de geschiedenis van het behang.

De beschilderde linnen wandbespanningen en drie bovendeurstukken, één in de Oudhollandse kamer en twee in de Fazantenkamer, waren toe aan een meer ingrijpende behandeling. Het linnen was zozeer verzwakt en beschadigd dat afname en restauratie in het restauratieatelier noodzakelijk was geworden. Ze werden in 1996 van de wanden genomen en in het SRAL-atelier in Rolduc bij Kerkrade hersteld. Eerst is de meest verveelde en sterk vergeelde vernis verwijderd. Hierbij is geprobeerd een patina op de behangsels te behouden en deze niet te schoon te maken. Patina is een zichtbaar verouderingseffect van een object en het is van belang om dit effect intact te laten om bij de andere interieuronderdelen aan te kunnen sluiten. Vervolgens is het linnen voorzien van een polyester steundoek aan de achterzijde. De gaten en scheuren werden hersteld en de lacunes werden met een gegrondeerd linnen ingezet. De grondering was echter niet op kleur gebracht waardoor de lacunes in de bespanningen zich storend in het beeldvlak aftekenden (zie afb. 4).

In de zomer van 1997 zijn de behangsels weer teruggeplaatst. De bespanningen werden rondom vastgezet op de originele houten rachsels met gebruikmaking van de bestaande spijkergaatjes, de kopspijkertjes zijn echter vervangen door kleine kruiskop-schroefjes. De oorspronkelijke wijze van ophangen werd toegepast, omdat enerzijds deze opspanningsmethode voldoet en anderzijds om het karakter van de vastgenagelde wandbespanningen niet te veranderen. De schroefjes en de witte inzetten zijn ter plekke geretoucheerd met acrylverf. Eerst zijn de kleine lacunes ingevuld of ontstoort, waardoor de schildering zich stukje voor stukje sloot. Uiteindelijk bleven drie grote lacunes over: twee rechthoekige uitsnijdingen aan de onderzijde van de bespanning op de oostwand van de Oudhollandse kamer, en een lacune met gerafelde randen midden in een vogeltaferaal in de bespanning op de noordwand van de Fazantenkamer. Deze grote lacunes werden in een grondtoon geschilderd, een monochrome kleur die met de meest bepalende omgevingskleur of achtergrondkleur overeenkomt.⁶ Voor de Fazantenkamer was dat een afgezwakt okergeel en in de Oudhollandse kamer een donkergroene kleur. De commissie vond de voorgestelde monochrome invullingen onbevredigend. De vraag hoe deze dominerende lacunes dan geretoucheerd moeten worden was lastiger te beantwoorden. Lastig, omdat van de ontbrekende delen geen afbeelding of andere visuele informatie beschikbaar was.

In overleg met de begeleidingscommissie is de keuze gemaakt om de grote lacunes te beschilderen op een zodanige wijze dat in ieder geval de rest van de schilderingen meer tot zijn recht komen. Om te demonstreren wat de mogelijkheden waren werden vier retouche-opties gemaakt op transparante folie. De folie kon tijdelijk met dubbelzijdige tape aan de nieuwe grondering vastgeplakt worden.

De vier opties voor de Fazantenkamer waren:

1. het intonen van de lacune in de omgevingskleur dat met een patinerings wordt 'verdoezeld' en aansluit bij de rest van het beschilderde behang,
2. een invulling in kleurvlakken waarbij de contouren van de vogels worden aangegeven,
3. het sluiten van de lacune in kleurtoetsen die met een penseel als fijne streepjes in verticale richting zijn aangebracht, waarbij vorm en dieptewerking in heldere en donkere tonen wordt hersteld (afb. 5),
4. een integrale retouche waarbij de voorstelling wordt gecompleteerd (afb. 6).

De laatste optie is door de begeleidingscommissie zonder meer afgewezen. Men had vooral ethische bezwaren tegen deze vergaande retouche. Ook achtte men het niet juist twee kippen van de andere twee wandbespanningen te kopieëren. De kleurentoets-optie werd op afstand als positief beoordeeld omdat de schildering zich in het geheel van de behangsel-schildering goed invoegde. Men vond bij nadere beschouwing echter de afwijkende schildertechniek te dominant worden, en storend ten opzichte van het origineel. De tweede optie tekende zich eveneens te duidelijk als een nieuwe toevoeging af, de monochrome toon van de kleurvlakken en de harde contouren werden in tegenspraak gevonden met de sferische

Afb. 5. Fazantenkamer: retoucheer-optie 3, kleurtoetsen van fijne penseelstreepjes in verticale richting.

schilderstijl van het behang. De eerste optie werd positief beoordeeld. Door de intoning is de lacune geen storend element meer en krijgt de bezoeker gelegenheid het behang te bekijken zonder afgeleid te worden. Toch wordt de beschouwer

Afb. 7. Oudhollandse kamer: retoucheer-optie 1, de 'vlekkenoptie' in bruine olieverf glacerend opgezet.

Afb. 6. Fazantenkamer: retoucheer-optie 4, integrale retouche waarbij de voorstelling wordt gecompleteerd.

niet misleid en kan de lacune gemakkelijk herkend worden. De eerste optie is uitgevoerd. Na voltooiing en oplevering in 1998 werden een dia en een foto gevonden waarop het nu ontbrekende nestelende pluimvee afgebeeld is. Hierdoor zou thans een integrale retouche ethisch te verantwoorden zijn.

Ook voor de twee rechthoekige lacunes in de oostwand in de *Oudhollandse kamer* waren vier retouche-opties gemaakt:⁷

1. een 'vlekken-optie', die in bruine olieverf glacerend is opgezet (afb. 7),
2. een schildering in een grove toets en met een beperkt kleurenpalet in bruine kleuren,
3. een meer formele reconstructie waarbij de compositie wordt nagebootst en aangevuld met een voorplan, middenplan, horizon en repoussoirs (afb. 8),
4. een integrale retouche met uitgewerkte detaillering in landschappelijke elementen.

Van het behangsel aan de oostwand waren evenmin afbeeldingen bekend waarop de schildering nog intact te zien is. Hoewel ook hier ethische bezwaren bestonden tegen het inschilderen van de twee grote lacunes, was men van mening dat in dit geval een verdergaande retouche noodzakelijk was.

Afb. 8. Oudhollandse kamer: retoucheer-optie 3, formele reconstructie waarbij de compositie wordt nagebootst en aangevuld met een voorplan, middenplan, horizon en repoussoirs.

Er kon niet volstaan worden met een monochrome kleur, noch het intonen naar de omgevingskleur of een 'vlekken-optie'. De eerste optie bleek onvoldoende, het storende element van de rechte beeldafsnijding werd weliswaar iets verdoezeld maar de vlek werd er niet kleiner door. Voor een overtuigende invulling van de lacune moest in ieder geval de compositie van de omringende, originele schildering een logische beëindiging krijgen. Het was lastig een keuze te maken uit de drie overgebleven opties vanwege het schetsmatige karakter en de grote onderlinge verschillen. Er is dan ook niet voor één bepaalde optie gekozen maar voor een combinatie van elementen uit de laatste drie opties. Tijdens de discussie hierover bleek hoe zinvol het was geweest de opties op folie te zetten. Bij het bereiken van consensus over de uit te voeren retouche, of beter gezegd de (in-)schildering, waren de folies bijzonder nuttig. Hierdoor konden de verschillende mogelijkheden beter met elkaar vergeleken en besproken worden. De folies en aanbevelingen samen dienden als leidraad bij het inschilderen.

Herstel en reconstructie van schilderwerk op betimmeringen

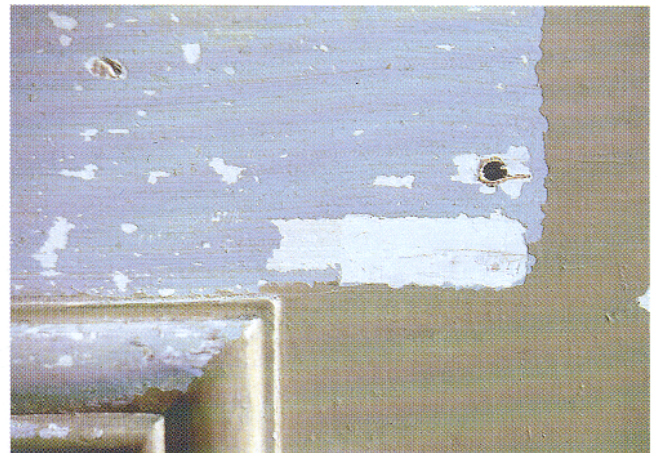
Restaureren betekent doorgaans het herstellen van een object of interieur in de originele staat of in de stijl of bouwfase die het meest kenmerkend is. De Fazantenkamer is naar de oorspronkelijke toestand gerestaureerd. Dit was mogelijk omdat zowel behang als beschilderde betimmering uit de bouwtijd van het huis stammen. Op de achterzijde van het spanraam van één van de twee bovendeurstukken staat namelijk in krijt geschreven "Vogel Kamer". Tevens is er een in inkt handgeschreven beschreven papiertje op gelijmd waarop de naam en functie van de opdrachtgever en bouwheer wordt vermeld: "Hoog Edel Gebooren Heer Baron Taets van Amerongen Maarschalk van het Neder quartier Utrecht".

In de Fazantenkamer kan het behang dus worden gerelateerd aan de eerste afwerkklagen van het schilderwerk op de betimme-

ring. Gezien de zeer slechte staat van de verflagen in deze kamer was het verantwoord de oorspronkelijke afwerking van de kamerbetimmering te reconstrueren.

Zo werd voor de behandeling van de Fazantenkamer en de Oudhollandse kamer het schilderwerk van de betimmering uitgevoerd in een historische verfsoort. Hierbij is enerzijds getracht aan te sluiten bij het behang, waarbij de patina werd behouden, en anderzijds werd een historische afwerkingsfase gereconstrueerd.

In 1993 is het reeds genoemde stratigrafisch onderzoek gedaan naar de afwerking van de betimmeringen. Om een overzicht te krijgen van de kleurontwikkeling in het interieur zijn in alle kamers op de begane grond kleurentrapjes van de verflagen gemaakt om de opbouw in de tijd zichtbaar te maken. Uit de resultaten van dit stratigrafische onderzoek op de lambrisering bleek dat de Fazantenkamer maar één keer in een andere kleurstelling is overschilderd. De oorspronkelijke kleurstelling van de Fazantenkamer is opmerkelijk, omdat die door een combinatie van twee verflagen wordt bepaald. De eerste lichtbruine of beige verflaag wordt niet volledig door de tweede lichtblauwe kleur laag afgedekt maar schemert daar doorheen (afb. 9). De transparantie wordt onder meer veroorzaakt door de staande niet-dekkende kwaststreek van de lichtblauwe verf. Het gebruik van doorschemerende gekleurde onderlagen is in de schilderkunst algemeen bekend en wordt toegepast om volume en dieptewerking aan bepaalde partijen te geven. Het doorschemer-effect geeft ook meer levendigheid aan de verflaag en accentueert de profileringen op de betimmering. Een differentiatie in de kleurstelling voor architectonische details is op de betimmeringen niet aangetroffen. Lambertus Simis zegt in zijn schildershandboek uit 1835 over het gebruiken van decoratieve schilderijen en doorschijnende verflagen in interieurs tussen 1776-1780 het volgende: 'De kamers werden elk eene bijzondere lichte kleur gegeven, en alle botsingen, lijsten, benevens alles wat men met licht of donker plagt uit te monstren, te hoogen, of te diepen, moest

Afb. 9. Doorschemeren van de lichtbruine of beige onderlaag door de lichtblauwe verflaag, transparantie -effect veroorzaakt door de staande niet dekkende kwaststreek, lambrisering Fazantenkamer.

nu alles effen en met eene gelijke kleur geschilderd worden; doch alle kralen en smalle lijstjes, geene uitgezonderd, met welke het althans voegelijk konde geschieden, werden alle schoon doorschijnend groen, blauw of rood geschilderd; [...].⁸ Het is niet duidelijk of het woord 'doorschijnend' in bovenstaande tekst op hetzelfde effect duidt als het doorschemeren van een onderlaag door de staande kwaststreek van een vrij pasteuze en dekkende verflaag. De schrijver maakt zelf een onderscheid: 'naar haare aart en eigenschappen [...] in drie soorten, als in 1.) *Transpirante*, of doorschynende. 2.) *Half transpirante*, 3.) *Dekkende*.'⁹

Tot de 'middenbaare of half-transpirante' verven die 'tot doorschijning en dekking beiden gebruikt worden' noemt hij onder andere Berlijns blauw; voor een goede werking moet er wel een 'gedekte en geschikte grond onder gelegd worden.'¹⁰ Men mag aannemen dat bij de eerste uitmonstering van het interieur een bekwame schilder betrokken is geweest, en dat er bewust met een half transparante verf gewerkt is.

De overweging om de reconstructie van de oorspronkelijke kleurstelling in een lijnolieverf uit te voeren werd bepaald door de wens hetzelfde doorschemer-effect te bereiken.¹¹ Microscopische analyse van de verfdwarsdoorsneden in drie monsters toonde aan dat de blauwe verflaag onder andere bestaat uit de twee pigmenten Berlijns blauw, en loodwit.¹² Het aantreffen van de pigmenten loodwit en Pruisisch- of Berlijns blauw was geen verrassing want deze samenstelling komt geheel overeen met de 18de eeuwse schilderspraktijk. Het blauwe pigment was rond 1700 in Berlijn ontdekt en werd vanaf het midden van de 18de eeuw tot in de 20ste eeuw veel in het beschilderd interieur toegepast. Loodwit was al veel langer als dekkend wit pigment in gebruik en werd ook als droogmiddel verwerkt in lijnolieverf. Beide pigmenten zijn in een oliehoudend bindmiddel stabiel, hoewel Berlijns blauw onder invloed van licht kan verbleken en het loodwit bij blootstelling aan de lucht door oxidatie in bepaalde watergebonden verven kan verdonkeren.

Er werden proefvlakken opgezet op de lambrisering om de werking van de traditionele lijnolieverf te beoordelen. Het resultaat was positief, de olieverf had een dunne maar staande kwaststreek en behield een goede glans. Het doorschemeren van de beige ondergrond trad inderdaad op. Een andere opmerkelijke eigenschap van de blootgelegde oorspronkelijke verflaag is een verkleuring die na enige tijd optrad van een groenige-grauwe kleur naar een lichtblauwe kleur. Deze verkleuring is een bekend neveneffect van lijnolie, dat vergeelt onder afsluiting van het licht. Dit effect is echter niet duurzaam, de vergeling verdwijnt bij blootstelling aan licht sneller dan ze ontstaat. Of het verschijnsel van de lijnolieverging destijds bewust is ingezet bij de beschildering van de kamer, kan niet meer worden vastgesteld. Een feit is echter dat ook toen al voor dit verschijnsel werd gewaarschuwd. Lambertus Simis vermeldt in zijn *Grondig Onderwijs in de Schilder- en Verwkunst* over de verkleuring van Berlijns blauw en lijnolie. 'Men zegt doorgaands: "het Berlijnsch blaauw is wel eene zeer schoone kleur, maar het is jammer dat het zoo ver-

schiet": [...] dat is de schuld van de oly, en zulks is aan alle verwen gemeen: de oly maakt, in besloten vertrekken, alle kleuren geelachtig; door dat zy geen lucht genoeg kan bekomen, wordt hare geelachtigheid uitgetrokken, en deze geelheid van de oly, met de blauwen kleur van de verw vermengd, ver- toont ons het groen; want blaauw en geel maken groen.'¹³

Het hierboven bevestigde verkleuringseffect is niettemin uitgangspunt voor de huidige reconstructie van het schilderwerk. Er zal rekening worden gehouden met een vergroening van de lichtblauwe verflaag, omdat de raamblinden bij het toekomstig beheer merendeels gesloten zullen blijven. Hierdoor zal een verkleuring van de nieuwe verflaag optreden, die zich goed zal verstaan met het authentieke patina op de wandbespanningen. Dat de verf inderdaad zal 'vergroenen' is gebleken in de proefvlakken die in februari 1998 zijn opgezet, en waarvan gedeelten gedurende twee weken in april aan TL-licht zijn blootgesteld. De vergeling van de lijnolie is opgetreden en de groenige verkleuring blijkt nagenoeg overeen te komen met de vrijgelegde kleur op de betimmering. Een extra patinerings van de nieuwe schildering werd hierdoor overbodig.

De betimmering van de Oudhollandse kamer is in tegenstelling tot de Fazantenkamer meerdere keren geheel en gedeeltelijk overschilderd. De reden hiervoor ligt zeer waarschijnlijk in het feit dat de Fazantenkamer als doorgangsruijme, anti-chambre en mogelijk als dienkamer is gebruikt. De Oudhollandse kamer daarentegen was oorspronkelijk de daagse eetkamer of 'Domestieken Eetkamer' en werd dus intensiever gebruikt en verwarmd.¹⁴ Er zijn elf verflagen op het houtwerk van de wandbetimmering aangetroffen. Uit de laagopbouw kan worden opgemaakt dat het schilderwerk vijf tot zes historische afwerkingsfasen telt (zie het voorbeeld stratigrafische opnamen lambrisering en afb. 10). Een subtiele doorschijnende eerste verflaag werd niet aangetroffen. De vraag in welke kleurstelling de kamer gerestaureerd moest worden bleek minder gemakkelijk te beantwoorden. De beschilderde wandbespanningen in de Oudhollandse kamer dateren niet uit de bouwtijd van het huis. Er zijn geen aantekeningen aangetroffen, wel is na de afname van het behang ontdekt dat het ooit in een ander vertrek geplaatst was. Aan de bovenzijde heeft het linnen een omslag van circa 15 centimeter met schildering en spijkergaatjes. Het was mogelijk uit een ander huis of uit de voormalige ridderhofstad afkomstig, maar wanneer het in het huidige huis geplaatst werd blijft onduidelijk.

Het plafond met koof en kroonlijst hebben een decoratieve schildering uit het begin van de 20ste eeuw. Het inmiddels verkleurde schilderwerk op de wandbetimmering was een *mélange* van de drie laatste afwerkingsfasen. Bij welke fase moest worden aangesloten voor een herstel van de architectonische en schilderkunstige eenheid van de kamer? Ter beoordeling zijn proefvlakken op twee verschillend belichte plaatsen van de lambrisering geschilderd. In deze opzet bleken de beste resultaten bij de paars-grijze lijnolieverf te liggen. Immers, de latere, bruine kleurstelling van de vijfde afwerkingsfase is ongetwijfeld afgestemd geweest op een bruin geworden behang waarvan de vernis door veroudering en vervuiling sterk

was vergeeld. Met de conservering van het behang echter is deze verouderde vernis verwijderd, waardoor in de luchtpartij de paarse gloed van de wolkenpartijen weer zichtbaar werd. Bij deze geconserveerde behangsele en bij het decoratieve schilderwerk sluit de gereconstrueerde paars-grijze afwerking esthetisch en historisch het beste aan.

Uitvoering van het reconstructieschilderwerk

De betimmeringen in de Fazantenkamer en de Oudhollandse kamer zijn handmatig licht opgeschuurd om vooral het historisch verflagenarchief niet te verstoren.¹⁵ Hierop is als isolatielaag een lichtgrijze alkyd grondverf aangebracht. In de Fazantenkamer is het houtwerk met een tweede laag alkydverf in een beige ondertoon geschilderd waarop een lijnolieverf met loodwit toegepast. Er is eerst een proefvlak op de lambrizing opgezet en na instemming met het resultaat volgde de rest van de Fazantenkamer. Aan de verf werden krijt, rauwe lijnolie en terpentine toegevoegd.¹⁶ Met de lijnolie en de terpentine werd de verf verdund en schraler gemaakt. Het krijt diende weer als vulmiddel om een te vloeiende en te

Afb. 10. Stratigrafie of kleurentrap van de verflagen op de lambrizing in de Oudhollandse kamer.

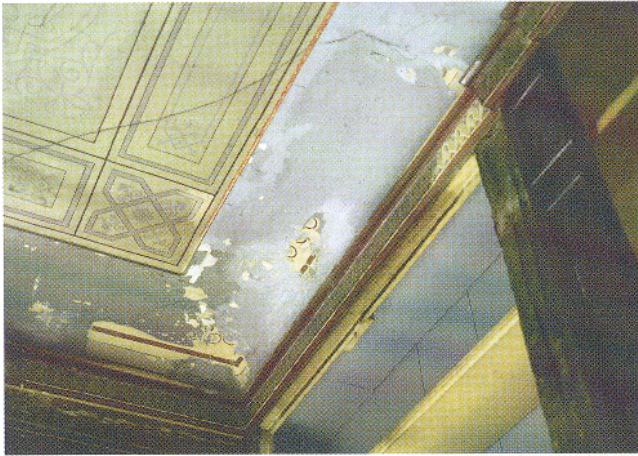
schrale verflaag te voorkomen. Het beoogde doel van deze schijnbaar tegenstrijdige toeslagstoffen is om in de toekomst meer lijnolieverginging te laten ontstaan door toevoeging van extra lijnolie. De verf is hierdoor getemperd, het krijt heeft geen dekkraft en zal een transparant effect hebben. Er zijn geen extra pigmenten aan de verf toegevoegd. De verf is in één laag geschilderd waarbij met de kwast eerst kruislings is gestreken en tenslotte voornamelijk in verticale richting is geslept. Het resultaat is een staande kwaststreek waarbij de ondergrond doorschemert, hetgeen ook in bovengenoemde historische bronnen wordt beschreven.

Voor de Oudhollandse kamer is dezelfde lijnolieverf gebruikt als in de Fazantenkamer is verwerkt. Om de gewenste paars-grijze kleur te krijgen zijn de twee pigmenten oxide-rood en gebrande omber als fijngemalen poeder bijgemengd. Verder zijn nog krijt, lijnolie en weinig gomterpentijn aan de loodwitverf toegevoegd. De transparantie werd hier niet verlangd en de verf is in twee lagen aangebracht. De enigszins ongelijke dekking van de lijnolieverf geeft een levendigheid aan het schilderwerk die aansluit bij de rest van het interieur. De paarsgrijze kleur is iets koeler uitgevallen dan de vrijgelegde historische verflaag. In de loop van de tijd echter zal vanwege de ingecalculerde lijnolieverginging de gewenste kleur-correctie plaatsvinden.

Consolideren en schoonmaken van het beschilderd plafond in de Oudhollandse kamer

De plafonds in de kamers op de begane grond dateren allemaal uit de bouwtijd van Oud-Amelisweerd. Het zijn witte stucplafonds die met een kwartronde koof en kroonlijst op de wanden aansluiten. In tegenstelling tot de andere vertrekken zijn plafond, koof en de kroonlijst in de Oudhollandse kamer beschilderd. De spiegel van het plafond heeft een lichtgrijze fondkleur. Daarop is langs de randen en in de hoeken een decoratieve schildering van lijnen, biezen en krulornamenten die qua stijl en kleurgebruik verwant lijken te zijn aan de Jugendstil en Art Nouveau. De lijndecoraties en ornamenten waren eerst in potlood getekend en daarna met de penseel in olie verf ingeschilderd.¹⁷ In de koof werden onder diverse kalkachtige verflagen decoratieve schilderijen van palmet en leliemotieven aangetroffen die bij dezelfde afwerkingsfase behoren als de kroonlijst en plafondspiegel. Op grond van stillistische vergelijking en de dikte en samenstelling van het verflagenpakket zijn de schilderijen te dateren rond 1905.¹⁸ Als gevolg van stof en roetaanslag waren subtiele kleurnuances in de lichte kleuren: groen, grijs en crème niet meer te onderscheiden.

In november 1996 zijn schoonmaakproeven gedaan aan de rand van het sterk vervuilde plafond (afb. 11). Hieruit bleek dat de vuillaag goed afgenomen kon worden. Fragmenten loszittende stuc- en pleisterlaag langs de scheuren in het plafond zijn vastgezet. De hechting van de verflagen in de koof was zeer zwak, uit onderzoek was gebleken dat over de gehele lengte van de koof al eerder verfverlies van meer dan 50%

Afb. 11. Oudhollandse kamer links van de schoorsteen (ZO), schoonmaakproefjes op het plafond, koof en kroonlijst.

Afb. 12. Vrijgelegde chinoiserie schildering op de kamerbetimmering, rechter deur en deurkozijn noordwand Chinese Salon.

had plaatsgevonden. Er werd het voorstel gedaan om een redelijk bewaard gebleven representatief stuk van ongeveer een halve meter te behouden en de rest van de koofschildering te reconstrueren. Maar zelfs een dergelijk klein stuk was in de koof niet meer te vinden. In de afweging tussen behoud en reconstructie is besloten eerst de grijze overschildering van de gehele kooflijst te verwijderen, waarbij zoveel mogelijk van de verflagen worden behouden. Daarna zou worden bezien of een gehele of gedeeltelijke aanvullende schildering uitgevoerd moet en kan worden. Er is echter gekozen de ontbrekende schildering van de palmet- en leliemotieven niet aan te vullen maar wel de doorlopende lijnen. De lacunes werden in dezelfde crème-keurige achtergrondtoon geschilderd.

Het plafond en de kroonlijst zijn volgens plan geconsolideerd en schoongemaakt. De scheuren zijn niet gevuld aangezien deze zich na de schoonmaak van het plafond zich niet meer storend aftekenden en herstel constructief niet nodig was. Niet al het vuil kon worden afgenomen en vooral boven de schouw was het vuil lastiger te verwijderen in verband met roetaanslag. De subtiele vlakken en lijndecoraties zijn beter leesbaar geworden zonder dat het plafond te schoon is geworden. Om aan te geven hoe vervuild de schildering was is op de kroonlijst boven de schouw een klein stukje vuil gelaten, evenals in de zuid-oosthoek in het geometrisch hoekornament.

Ondanks de gehavende koof vormen plafond, wandbespanningen en betimmeringen nu weer een samenhangend ensemble als een interieur dat in dezelfde afwerkingsfase uit het begin van de twintigste eeuw respectievelijk is geconserveerd/gerestaureerd/ gereconstrueerd.

Met de voltooiing van de restauratie van twee beschilderde interieurs heeft de SRAL een eerste bijdrage geleverd aan een behoedzaam proces van herstel in twee van de vier kamers. De andere twee kamers met het Chinese exportbehang wachten op verdere conservering van één van beide behangsels en de restauratie van het schilderwerk op de betimmeringen. De vraag of het wenselijk en verantwoord is het bijzondere decoratieschilderwerk met chinoisieriemotieven op de betimmeringen vrij te leggen of te reconstrueren, vanzelfsprekend met behoud van de originele schildering, zal eerst beantwoord moeten worden (afb. 12). Hopelijk gebeurt dat met eenzelfde zorgvuldigheid als in de twee aangrenzende vertrekken. Op deze manier zal een uniek en evenwichtig ensemble weer leven worden ingeblazen. Het is hier dat Doornroosje uit de schone slaap zal worden gewekt. De gemeente Utrecht zet zich als een ware Prins in om het sprookje uit te laten komen zoals men dat verwacht.

Tabel 1. Voorbeeld van vijf stratigrafische opnamen of kleurtrappen van het schilderwerk die in een tabel naast elkaar zijn geplaatst overeenkomstig de blootgelegde verflagen. Deze opnamen kunnen worden vergeleken met de laagopbouw van de verflagen die door microscopisch analyse van twee verfdwarsdoorsneden zijn waargenomen. De twee verfdwarsdoorsneden zijn verfmonsters van twee plaatsen waar ook stratigrafische opnamen zijn gedaan, te weten opname V en VII.

V. bossing rond paneel	VI. stootrand bovenkant	VII. stootrand holprofiel	VIII. profiellijst paneel	IX. paneel
11. paars, (huidig) grijzig-	7. paars, (huidig) grijzig-	11. paars, (huidig) grijzig-	4. paars, (huidig) grijzig-	11. paars, (huidig) grijzig-
10. grijs, (alkyd) licht-	6. grijs, (alkyd) licht-	10. grijs, (alkyd) licht-	3. grijs, (alkyd) licht-	10. grijs, (alkyd) licht-
9. paars, donker bruin-	5. paars, donker bruin-	9. paars, donker bruin-	2. groen, donker-	9. paars, donker bruin-
8. bruin, paarsig beige-	-	8. bruin, paarsig beige-	1. bruin, paarsig beige-	8. bruin, paarsig beige-
7. roze, paarsig-	4. roze, paarsig-	7. roze, paarsig-	-	-
6. wit, streperig geel- wit, (grondering dik)-	-	6. wit, grijzig-	-	7. roze, paarsig-
5. beige, licht gelig- wit, grijs/rozig-	-	5. beige, licht gelig- wit, grijs/rozig-	-	6. wit, (grondering dik)
4. wit, (grond) streperig-	3. wit, (grond)streperig-	-	-	5. beige, licht gelig- wit, grijs/rozig-
3. blauw, groenig licht-	2. blauw, groenig licht-	4. blauw, groenig licht-	4. wit, (grond)	4. wit, (grond)
2. grijs	-	3. grijs	streperig-	3. blauw, groenig licht-
-	-	2. grijs, groenig-	3. blauw, groenig licht-	2. grijs
1. wit, (harde laag) gelig wit (grondering)	1. wit, (harde laag) gelig wit (grondering)	1. wit, (harde laag) gelig wit (grondering)	2. grijs	-
0. hout	0. hout	0. hout	0. hout	1. grijs, licht- (schrale grondering?)
				0. hout

Tabel 2. Resultaten stratigrafisch onderzoek, Oudhollandse kamer, lambrizing links van de deur. Laagopbouw van de verfdwarsdoorsneden van monsters nr. 2 rechts en links nr. 6.

monsters 2L & 2R

idem V. bossing

- 11. grijs, (alkyd)
- 10. wit, (bij 2L: plamuur)
- 9. bruin
- 8. wit, gelig-
wit, geelgrijzig
- 7. roze, licht paarsig-
- 6. wit, gelig-
wit, (grondering dik)
- 5. wit, rozig-
- 4. wit, geel groenig-
blauw, licht grijzig-
- 3. beige
wit, geel-
- 2. grijs, groenig-
- 1. wit, transparant
blauw-
-

monster 6A,

idem VII. stootrand

- 11. grijs, (alkyd) licht-
- 10. bruin, donker-
- 9. bruin, grijzig-
- 8. roze, bruin gelig-
-
- 7. roze, licht grijzig-
wit, gelig-
-
- 6. wit, licht rozig-
- 5. wit, gelig-
- 4. blauw, licht grijzig-
-
- 3. wit, gelig
- 2. grijs
- 1. wit (grondering)
-

Noten

- * Dit artikel is een beknopte samenvatting van het restauratierapport en gedeeltelijk van de afstudeerscriptie van de auteur getiteld *Oud-Amelisweerd en Spaarne 58, de restauratie en reconstructie van twee historische interieurs*, SRAL Maastricht, 1998.
- ** N.B.: het beeldmateriaal is gemaakt door de auteur, Nico van der Woude, Den Haag.
- 1 A. van Grevenstein-Kruse [et al.], *Unieke behangsels en polychromie in landhuis Oud-Amelisweerd.*, Maastricht 1993.
 - 2 De behangsels in de zogeheten 'Vogeltjeskamer' en de 'Chinese Salon' worden volgens de aanbevelingen in het behandelingsvoorstel in situ geconserveerd. De behandeling van het behang in de Vogeltjeskamer werd in de zomer van 1997 voltooid, dat in de Chinese Salon zal in 2001-2002 worden gerealiseerd. De conservering is uitgevoerd door een team van papierrestauratoren o.l.v. P. Meredith (FECC, Leiden) en M. Sandiford (Sandiford & Mapes, Grimsthorpe near Bourne, Engeland). Verder bestond het team uit: T. Brain (Leiden), mw. M. Staal (Utrecht), met assistentie van H. Lagro (SRAL), mw. K. Kleine (stagiaire SRAL) en de auteur. Zie ook: M. Staal, "De conservering van het Chinese exportbehang in de 'vogeltjeskamer' van Oud-Amelisweerd.", CARE, 2 (1998), 3, pp. 13-25.
 - 3 N. Baartman [et al.], *Baronnen en kunstenaars. De geschiedenis van het landhuis Oud-Amelisweerd vanaf de middeleeuwen tot heden*. Utrecht 1993.
 - 4 De begeleidingscommissie bestond uit: B. Klück (ABC), C. Rampart (Monumentenzorg), mw. M. Ruijter (Ontwikkelingsbedrijf), K.M.T. Ex, F. Pietersen, mw. I. van Zijl (voorzitter, Centraal Museum), mw. F. van Regteren Altena en M. van Zwol (Oud-Amelisweerd), namens de gemeente Utrecht; en verder: mw. C. van Nes (ICN, Amsterdam), mw. C. van Rappard (Inspectie Cultuurbeheer VROM, Den Haag), P. Meredith (FECC, Leiden), H. Kurvers (RDMZ, Zeist) vanaf juni 1997 vertegenwoordigd door E. Koldewey, mw. A. van Grevenstein en de auteur (SRAL).
 - 5 De vergelijking is gemaakt door Sjarel Ex, directeur van Dienst Gemeentelijke Musea, tevens belast namens de eigenaar met het beheer van het landhuis. Bijeenkomst Oud-Amelisweerd, 26 juni 1995.
 - 6 De spanningen hebben een polyester steundoek gekregen dat met een 'koude' dubbeleermethode onder lichte onderdruk is verlijmd met een reversibele lijm; voor meer informatie zie het restauratieverslag. De retouches zijn uitgevoerd in een tweeweeks retoucheerpracticum door studenten van de SRAL II en SRAL III onder leiding van stafrestaurator en docent Jos van Och.
 - 7 De 8 opties zijn gemaakt door de studenten historische binnenruimten: mw. A. Friedrichs, mw. R. Jongsma, E. Verweij en de auteur.
 - 8 L. Simis, *Grondig Onderwijs in de Schilder- en Verw-kunst*. Amsterdam 1835, deel II, p. 35.
 - 9 Idem, deel I, pp. 3-4.
 - 10 Idem, p. 4.
 - 11 Idem, pp. 160-164. Om het doorschemer-effect voor de begeleidingscommissie te visualiseren zijn twee proefvlakken op de lambrizing opgezet. Eén proefvlak was in acrylverf geschilderd en een tweede was in olieverf opgezet. Zie ook het verslag bijeenkomst begeleidingscommissie van 13/11/1997.
 - 12 De analyse werd bevestigd op 3/4/1998 door Mathijs de Keyzer, ICN Amsterdam.
 - 13 Idem, p. 42. Het is echter niet het gevolg van een gebrek aan lucht maar juist de afwezigheid van licht waardoor een vergeling van het bindmiddel optreed.
 - 14 op.cit. noot 1, pp. 114 en 118.
 - 15 Het historisch verfpakket is intact gelaten, daar waar de hechting met de ondergrond slecht was is de verf geconsolideerd en alleen op niet-geprofileerde onderdelen geplamuurd. De profielen zijn niet uitgehaald en het machinaal gladschuren was niet toegestaan. Het voorbereidend werk en de uitvoering van het schilderwerk, alsmede het reinigen van het plafond in de Oudhollandse kamer, is verricht door Bruno Raida onder begeleiding van de auteur.
 - 16 Koudgeslagen (rauwe) lijnolie van verfmolen De Kat uit Zaandam. De mengverhoudingen: op 0,5 liter verf, 50 gram gemalen krijt, 25 milliliter lijnolie.
 - 17 In dwarsdoorsnede is de doordringing van de (vergeelde) olie in de kalklagen duidelijk te zien. Een aankleuringsstest van het monster bevestigde de het oliehoudend bindmiddel van de schilderijen.
 - 18 D. Schneider-Henn, *Ornament und Dekoration*. München 1997, cat.nrs. 138, 343. Het is niet bekende wie de maker is, er zijn geen initialen of andere aantekeningen aangetroffen.